

Suomen kielen variaatio 1

Puhuttu ja kirjoitettu kieli
Suomen puhekielen vaihtelu

Puhuttu ja kirjoitettu kieli

- Puhuttu kieli on ensisijaista.
 - Lapsi oppii (omaksuu) puhutun kielen luonnollisesti siinä ympäristössä, mihin hän syntyy.
 - On olemassa kieliä, joita puhutaan mutta ei kirjoiteta.
 - Puheen kehitystä ei voi erottaa ihmislajin kehityksestä.
 - Ääntöväylä alkoi kehittyä nykyisen kaltaiseksi noin 300 000 vuotta sitten.
- Kirjoitettu kieli on toissijaista.
 - Kirjoitus- ja lukutaitoa ei omaksuta luonnollisesti, vaan se pitää oppia erikseen.
 - Kirjoitettua kieltä ei ole olemassa ilman puhuttua kieltä, se on ”muistiin merkittyä puhetta”.
 - Kirjoituksen kehittyminen voidaan ajoittaa historiallisesti.
 - Nuolenpääkirjoitus ja hieroglyfit 3000-luvulla eaa.

Puhe- ja kirjoitustilanne

- Puhe
 - Puhuttu kieli vastaanotetaan korvin, auditiivisesti.
 - Sanojen lisäksi puhuttuun kieleen kuuluu äänen voimakkuus, korkeus, sävyt jne., kasvokkaisviestinnässä myös ilmeet ja eleet
 - Puhe on dynaamista: se etenee ajassa eikä jää pysymään, se tuotetaan nopeasti eikä sitä ei voi muotoilla uudestaan.
 - Puhe on interaktiivista: puhuja ja kuulija ovat suoraan kontaktissa ja he voivat vaikuttaa toisiinsa.
- Kirjoitus
 - Kirjoitettu kieli vastaanotetaan silmin, visuaalisesti.
 - Sanojen lisäksi kirjoitettuun kieleen kuuluu typografinen asettelu, välimerkit, kappalejako, kirjainkoko jne.
 - Kirjoitus on staattista: se on pysyvää, se voidaan lukea yhä uudelleen ja sitä voi suunnitella ja muokata kuinka kauan tahansa.
 - Kirjoittajan ja lukijan kontakti on epäsuora ja viivästynyt.

Puhutun kielen piirteitä

- Lauseet eivät ole selvästi erotettavissa: ne voivat katkeilla tai muodostaa pitkiä ketjuja.
- Puheessa on keskeytyksiä, korjauksia, toistoa ja uudelleenaloituksia.
- Erilaisten partikkelien avulla säädellään puheenvuorojen vaihtumista, annetaan palautetta, ilmaistaan sävyjä ja asenteita jne.
 - no, juu, joo mutta, niin, ai, aha, tota, niiku...
 - Näitä on sanottu diskurssipartikkeleiksi mutta ISK ([§ 793](#)) ei käytä termiä.
- Pronomineja käytetään enemmän kuin kirjoituksessa ja niillä viitataan yhteiseen kontekstiin:
 - mikä toi on tossa?
 - jätä se siihen.

Puhe- ja kirjakieli tyylilajeina

- Puhutussa suomen kielessä on runsaasti vaihtelua, mutta ”kirjakiellessä” (kirjoitetussa yleiskielessä) käytetään usein vain yhtä muotoa.
 - minä ~ mä ~ mää ~ mie; korkea ~ korkee ~ korkia ~ korkii
- Kun kirjoitetussa kielessä käytetään yleiskieleen kuulumattomia muotoja, syntyy puhekielen sävy tai tyyliarvo.
 - Kaunokirjallisuudessa näin luodaan usein puhutun kielen illuusio.
- Tyypillisiä kirjoitetussa puhekielessä käytettyjä muotoja:
 - passiivi mon. 1. persoonassa (me mennään)
 - inkongruenssi mon. 3. persoonassa (ne on)
 - persoona- ja demonstratiivipronominien lyhyemmät muodot (mä : mua : mulla; tää; toi : tota : tossa)
 - se ja ne yleiskielen hän ja he –pronominien tilalla
 - olla-, mennä- ja tulla-verbit (mä oon, sä meet, se ei tuu)
 - sivupainollisessa tavussa diftongin i:n kato (punanen, semmonen)
 - pitkät vokaalit vokaaliyhtymien tilalla (korkee, euroo)
- Puhutun kielen vaihteluun palataan myöhemmin (7. luennoista alkaen).

Sama teksti puhuttuna ja kirjoitettuna

(Lehikoinen: Suomea ennen ja nyt s. 97)

PUHUTTU KIELI

— — *mä soitin kuopiolaisessa bändis kaks vuotta. Mut sit muv veli tuli intistä tuntu et mua ei enää kotona tarvita ja sit rupes tuntumaan siltä nii et mitä mä vanha ihminen tee enää keikoilla ja, ja sit vaa, tulim pikkuseks aikaa tännej ja sit mä pääsin Konservatorioo ja se oli niinku oikeestaan tietystim musiikki musiikillej jatkaa mutta tuota se vaan et mä pärjäsin niih hyvin niissä kokeissa ni se innosti että et mun kannattaa tosijaa yrittää, noin enemmän.* (KV s. 46.)

KIRJAKIELI

Soitin kuopiolaisessa yhtyeessä kaksi vuotta. Veljeni tultua armeijasta alkoi kuitenkin tuntua, että minua ei enää tarvita kotona ja että olen liian vanha jatkuviin soittomatkoihin. Tulin vähäksi aikaa Helsinkiin ja pääsin Konservatorioon. Tietysti se oli jatkoa aikaisemmalle musiikkiharrastukselleni, mutta pääsykokeessa menestymiseni innosti yrittämään enemmänkin.

Suomen puhekielen vaihtelu

- Puhekieli ei ole tietoisesti ohjailtua samalla tavalla kuin kirjakieli.
- Puhekieltä ohjaavat luonnolliset normit, ja siinä on paljon vaihtelua.
- Vaihtelua kuvaavia tekijöitä:
 - Alueellinen vaihtelu
 - Tilanteinen vaihtelu
 - Käyttäjäkohtainen vaihtelu

Kirjakielen ja puhekielen taustaa

- Kun Agricola kirjoitti ensimmäiset tekstinsä 1500-luvulla, ei ollut olemassa yhtenäisen suomen kielen tai edes kansan käsitettä
 - ”Suomalainen” tai ”suomen kieli” viittasi Turun seutuun (Varsinais-Suomeen).
 - Sen lisäksi oli hämäläisiä, karjalaisia, pohjalaisia ja savolaisia.
 - Eri alueiden tai heimojen kieli erosi selvästi toisistaan.
- Aluksi kirjakieli noudatti Turun seudun puhetapaa.
 - Myöhemmin eri alueiden kieli otettiin yhtä enemmän huomioon
- Nykyinen kirjakieli on usein kompromissi eri alueilla käytetyn kielen välillä.
 - Esimerkiksi lännessä on sanottu **käret** ja idässä **käet**, mutta kirjakielessä **kädet**.
 - Koska kirjakieli ei perustu suoraan yhteen murteeseen, se poikkeaa myös nykyisestä puhekielestä.

Murteet

- Vielä 1900-luvun alussa 90 % suomenkielisestä väestöstä asui maaseudulla ja puhui oman asunpaikkansa murretta.
 - Ihmiset pysyivät koko ikänsä samalla paikkakunnalla, ja kulkuyhteydet olivat huonot.
 - Yleiskieli ei vaikuttanut puheeseen, koska koulutus ja julkinen kielenkäyttö (esim. sanomalehdet) oli maaseudulla vähäistä
- Kielentutkijat kiinnostuivat ”kansankielestä” 1800- ja 1900-luvun taitteessa.
 - Tältä ajalta periytyy käsitys ”puhtaasta” tai ”alkuperäisestä” murteesta, joka oli vaarassa kadota.
 - Kielentutkijat pyrkivät tavoittamaan iäkkäitä puhujia, jotka olivat kouluttamattomia, asuneet koko ikänsä samalla seudulla ja olleet mahdollisimman vähän tekemisissä yleiskielen kanssa.

Murteet ja nykypuhekieli

- Kielentutkimuksessa ”murre” on ideaali, joka perustuu 1800-luvulla puhuttuun maalaisväestön kielimuotoon.
 - Tällaista murretta ei ole ollut aikoihin olemassa, jos on koskaan ollutkaan.
 - Puhekielessä on aina ollut muutosta ja vaihtelua.
- Nykyinen puhekieli perustuu silti vanhoihin aluemurteisiin.
 - Puhekieli vaihtelee yhä eri paikkakuntien välillä, vaikka erot eivät ole niin selviä kuin ennen.
 - Laaja-alaiset, monissa murteissa tunnetut piirteet ovat säilyneet parhaiten.
 - 1960–1970-luvuilla ajateltiin, että alueellinen vaihtelu tasoittuu kokonaan, mutta niin ei ole ainakaan vielä käynyt.
 - ”Murrebuumi”: sarjakuvat, sanakirjat, käännökset jne.

Murrealueet

(kartta 1)

- Länsimurteet
 - Lounaismurteet
 - Hämmäläismurteet
 - Pohjalaismurteet
- Itämurteet
 - Savolaismurteet
 - Kaakkoismurteet